

پایان نامه کارشناسی ارشد دانشکده باقر العلوم، ارشد علوم سیاسی

عنوان:

مبانی فقهی انتخابات

از دیدگاه امام (ره) و دیگر مراجع قم

استاد راهنما:

حجة الاسلام دکتر منصور میراحمدی

استاد مشاور:

حجة الاسلام دکتر داود فیرحی

نگارنده:

محسن کبیری آستانجین

1385

آذر 1384

تقدیم به:

پدر زحمت کش و مادر رنجورم، که همیشه سوخته‌اند تا ما در تاریکی نمانیم

تقدیر و تشکر

”من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق“

از راهنمایی و مساعدت استاد محترم دکتر میراحمدی که راهنمایی این تحقیق را بر عهده داشتند و مشاوره استاد محترم دکتر فیرحی که مشاور این تحقیق بودند و نیز از تلاش‌های بسیار زیاد، مسئولان و استادان دانشگاه باقرالعلوم که در این جا لازم می‌دانم از آنها تشکر و سپاسگزاری نمایم. همچنین از جناب آقای کریم‌تبار که امور رایانه‌ای و صفحه‌آرایی این رساله را به عهده داشتند و نیز از مسئولان کتابخانه مخصوصاً آقای نجف‌پور و جلیلی تقدیر و تشکر می‌کنم. و همچنین از همسرم و فرزندانم تشکر می‌کنم که صبورانه، سختی‌ها را تحمل می‌کنند.

چکیده

تحقیق حاضر به بررسی مبانی فقهی انتخابات از دیدگاه امام و دیگر مراجع قم می‌پردازد. در این پژوهش هدف اصلی، تبیین مبانی فقهی انتخابات از دیدگاه امام و دیگر مراجع قم می‌باشد. پایان‌نامه حاضر در صدد یافتن پاسخ علمی برای این سؤال اصلی بود که مبانی و استدلال‌های فقهی مشروعیت انتخابات از دیدگاه امام و مراجع تقلید قم چیست؟ فرضیه این تحقیق عبارتست از: بیعت، شورا و ... از جمله مبانی و استدلال‌های فقهی است که امام و مراجع تقلید قم برای اثبات مشروعیت انتخابات مورد بحث و توجه قرار داده‌اند. برای یافتن پاسخ این سؤال، این تحقیق در هفت فصل مطرح شده است. در فصل اول، مفاهیم و کلیات تحقیق از قبیل بیعت، شورا و ... مطرح شده است. در ضمن بعد از تعریف لغوی و اصطلاحی بیعت، دو دیدگاه در مورد رابطه بیعت با انتخاب مطرح شد که یک دیدگاه قائل به متفاوت بودن آن دو است و دیدگاه دیگر به یکسان بودن بیعت و انتخابات را مطرح می‌کند.

در فصل دوم، بعد از زندگی‌نامه مختصر از حضرت امام، به رابطه فقه و سیاست از دیدگاه حضرت امام می‌پردازد و بعد از آن به بررسی مبانی فقهی انتخابات از طریق بیعت را مطرح می‌کند و امام به یکسان بودن بیعت با انتخابات قائل است.

فصل سوم به مبانی فقهی انتخابات از دیدگاه آیت الله حائری را مطرح می‌کند، از نظر حائری بیعت با انتخابات یکی می‌باشد. البته لازم به ذکر است که حائری، بیعت را عقد نمی‌داند چون نمی‌تواند اختیارات بی‌نهایت به ولایت بدهد.

مبانی فقهی انتخابات از دیدگاه آیت الله معرفت در فصل چهارم مطرح می‌شود که از نظر وی ولی فقیه نه انتصاب مطلق است و نه انتخاب مطلق بلکه بین انتصاب و انتخاب می‌باشد و ایشان هم بیعت را با انتخابات یکی می‌داند.

در فصل پنجم، نظر آیت الله مکارم مطرح می‌شود که از نظر وی انتخابات ربطی به بیعت ندارد چون انتخابات برای اعطای مقام می‌باشد و بیعت برای اطاعت.

دیدگاه آیت الله منتظری در فصل ششم مطرح می‌شود که ایشان هم بیعت را با انتخابات یکی می‌داند و وی انتخاب را شبیه وکالت می‌داند.

فصل هفتم در چهار موضوع، "مبنای ولایت فقیه"، "یکسان بودن بیعت و انتخابات"، "ماهیت بیعت" و شورا و انتخابات به نقاط اشتراک و افتراق دیدگاه فقهی امام و مراجع تقلید قم درباره انتخابات را مطرح می‌کند.

نکات زیرا می‌توان به عنوان نتایج این تحقیق دانست:

1- امام خمینی و بیشتر مراجع تقلید مورد نظر مسئله انتخابات را از منظر فقهی مورد توجه قرار داده‌اند.

2- بیشتر فقهای مورد بحث مشروعیت انتخابات را از طریق بیعت ثابت می‌کنند.

3- برخی از فقها میان مفهوم انتخابات و بیعت تفاوت قائل شده از این رو برخی از راه‌های دیگر به اثبات مشروعیت انتخابات پرداخته و برخی آن را در دوران غیبت فاقد مبنای فقهی دانسته‌اند.

فهرست مطالب

9	مقدمه: طرح تحقیق و چار چوب نظری.....
10	1- بیان مسئله.....
10	2- علت انتخاب موضوع، اهمیت و فایده آن.....
10	3- سابقه پژوهش.....
11	4- سؤال اصلی پژوهش.....
11	5- فرضیه پژوهش.....
11	6- مفاهیم و متغیرها.....
12	7- سئوالات فرعی پژوهش.....
12	8- پیش فرض های پژوهش.....
12	9- اهداف پژوهش.....
12	10- روش پژوهش.....
14	11- روش گردآوری اطلاعات و داده ها.....
14	12- سازمان دهی پژوهش.....
15	فصل اول: مفاهیم و کلیات.....
16	مقدمه:.....
17	1- مبانی فقهی.....

- 17.....ولایت فقیه، مبنای فقهی یا کلامی
- 18.....تفاوت‌های دو دیدگاه در مورد ولایت فقیه
- 19.....2- انتخابات و پیدایش آن:
- 20.....حق رأی
- 21.....الف: رأی نشانه مشارکت مردم
- 21.....ب: ترویج لسان سیاسی
- 21.....ج: انشاء و انتقال تصمیمات سیاسی
- 22.....3- بیعت
- 22.....معنای لغوی بیعت:
- 22.....معنای اصطلاحی بیعت
- 24.....بیعت در قرآن
- 26.....بیعت با پیامبر
- 26.....1- بیعت بر اسلام
- 26.....2- بیعت عقبه اول
- 27.....3- بیعت عقبه دوم
- 27.....4- بیعت بدر
- 27.....5- بیعت رضوان یا شجره
- 27.....6- بیعت فتح
- 27.....7- بیعت نساء
- 27.....8- بیعت غدیر
- 28.....1- بیعت عقبه دوم
- 28.....2- بیعت غدیر
- 28.....ماهیت بیعت

29 <u>نوع عقد</u>
29 <u>بیعت و انتخابات</u>
30 <u>تفاوت انتخابات و بیعت</u>
31 <u>یکسان بودن انتخابات و بیعت</u>
32 <u>4- شورا</u>
32 <u>الف: مفهوم شورا</u>
32 <u>ب: تعریف اصطلاحی شوری:</u>
35 <u>فوائد و آثار مشورت بر جامعه</u>
35 <u>شورا و انتخابات</u>
36 <u>5- مراجع قم</u>

فصل دوم: مبانی فقهی انتخابات از دیدگاه امام خمینی (ره) **Error! Bookmark not defined.**

Error! Bookmark not defined......مقدمه

Error! Bookmark not defined......زندگی نامه حضرت امام خمینی (ره)

Error! Bookmark not defined......اساتید امام

Error! Bookmark not defined......فقه و سیاست از دیدگاه امام خمینی

Error! Bookmark not defined......معنای فقه و سیاست

Error! Bookmark not defined......سیاست از دیدگاه امام

Error! Bookmark not defined......رابطه فقه و سیاست از دیدگاه امام خمینی

Error! Bookmark not defined......بیعت و انتخابات

Error! Bookmark not defined......یکی بودن بیعت و انتخابات (رأی) از نظر امام (ره)

defined.

Error! Bookmark not defined......بیعت از نظر امام

Error! Bookmark not defined......بررسی فقهی بیعت از نظر امام

<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>اهمیت انتخابات از دیدگاه امام خمینی</u>
<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>رای از نظر امام</u>
<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>رای و تکلیف الهی</u>
<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>رای و تعیین سرنوشت</u>
<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>رای و یکسان بودن مرد و زن</u>
<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>رای و آزادی</u>
<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>مشروعیت و انتخابات</u>
<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>1- نظریه نصب الهی</u>
<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>2- نظریه انتخاب</u>
<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>جمع‌بندی و نتیجه‌گیری</u>
<u>Error!</u>	<u>فصل سوم: مبانی فقهی انتخابات از دیدگاه آیت الله حائری حسینی</u>

Bookmark not defined.

<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>مقدمه</u>
<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>زندگی‌نامه‌ی سید کاظم حسینی حائری</u>
<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>دیدگاه حائری در مورد ولایت فقیه</u>
<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>نظام شورایی از نظر حائری</u>
<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>مسئله شورا و احتمالات در آن</u>
<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>بیعت و انتخابات</u>
<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>یکسان بودن بیعت و انتخابات</u>
<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>بیعت</u>
<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>متفاوت بودن بیعت با معصوم و ولی فقیه</u>
<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>بیعت و سیره مسلمانان</u>
<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>انتخابات</u>

Error! Bookmark not defined.	1- انتخاباتی که زیر نظر ولی فقیه انجام می‌شود.
Error! Bookmark not defined.	2- انتخاب ولی فقیه.
Error! Bookmark not defined.	اطاعت و انتخاب
Error! Bookmark not defined.	ملاک در انتخاب
Error! Bookmark not defined.	مراد از اکثریت
Error! Bookmark not defined.	فواید انتخابات
Error! Bookmark not defined.	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
Error!	فصل چهارم: مبانی فقهی انتخابات از دیدگاه آیت الله محمدهادی معرفت
Bookmark not defined.	
Error! Bookmark not defined.	مقدمه
Error! Bookmark not defined.	زندگی‌نامه محمدهادی معرفت
Error! Bookmark not defined.	رابطه فقاقت و ولایت از دیدگاه آیت الله معرفت
Error! Bookmark not defined.	تعیین مقام رهبری از دیدگاه آیت اله معرفت
Error! Bookmark not defined.	بیعت و انتخابات
Error! Bookmark not defined.	یکسان بودن بیعت و انتخابات از دیدگاه آیت الله معرفت
Error! Bookmark not defined.	بیعت
Error! Bookmark not defined.	بیعت در زمان حضور
Error! Bookmark not defined.	فرق بیعت و وکالت
Error! Bookmark not defined.	بیعت در عصر غیبت
Error! Bookmark not defined.	بیعت از نظر عرف و شرع
Error! Bookmark not defined.	بیعت عقد است یا ایقاع
Error! Bookmark not defined.	انتخاب و ولایت

<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>اهمیت انتخابات در حکومت اسلامی</u>
<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>اعتبار رأی اکثریت</u>
<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>فرق انتخاب و وکالت</u>
<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>شورا از نظر آیت الله معرفت</u>
<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>مشورت در امر حکومت</u>
<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>مشورت و رأی اکثریت</u>
<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>جمع‌بندی و نتیجه‌گیری</u>
<u>Error!</u>	<u>فصل پنجم مبانی فقهی انتخابات از دیدگاه آیت الله مکارم شیرازی</u>
	<u>Bookmark not defined.</u>
<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>مقدمه</u>
<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>زندگی‌نامه ناصر مکارم شیرازی</u>
<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>نظر آیت الله مکارم در مورد ولایت فقیه</u>
<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>بیعت و انتخابات از دیدگاه آیت الله مکارم شیرازی</u>
	<u>defined.</u>
<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>یکسان نبودن بیعت و انتخابات</u>
<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>بیعت</u>
<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>چگونگی و شرایط بیعت</u>
<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>ماهیت بیعت</u>
<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>متفاوت بودن بیعت و وکالت</u>
<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>بیعت با پیامبر(ص) و ائمه معصومین(ع)</u>
<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>بیعت با ولی فقیه</u>
<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>عمومیت بیعت</u>
<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>بیعت عقد است با ایقاع</u>
<u>Error! Bookmark not defined.</u>	<u>جمع‌بندی و نتیجه‌گیری مطالب</u>

فصل ششم: مبانی فقهی انتخابات از دیدگاه آیت الله منتظری
defined.

Error! Bookmark not defined. مقدمه

Error! Bookmark not defined. زندگی نامه حسین علی منتظری

Error! Bookmark not defined. نظر آیت الله منتظری در مورد ولایت فقیه

Error! Bookmark not defined. نصب ولایت فقیه در مقام ثبوت و احتمالات آن

Error! Bookmark not defined. دلایل انتخاب رهبر به وسیله انتخاب مردم

Error! Bookmark not defined. 1- عقل و سیره عقلاء

Error! Bookmark not defined. 2- ولایت، یک نوع قرارداد و معاهده

Error! Bookmark not defined. 3- آیات مشورت

Error! Bookmark not defined. 4- نامه حضرت علی(ع) و اهمیت به نظر مردم

defined.

Error! 5- انتخاب به وسیله شوری در صلحنامه امام حسن(ع) با معاویه

Bookmark not defined.

Error! Bookmark not defined. 6- غضب بودن حکومت بدون مشورت با مردم

defined.

Error! Bookmark not defined. 7- وظیفه مردم برای تعیین رهبر

Error! Bookmark not defined. 8- نقش مردم در نامه مردم کوفه و امام حسین(ع)

defined.

Error! Bookmark not defined. 9- آیات و روایات بیعت

Error! Bookmark not defined. بیعت و انتخابات

Error! Bookmark not defined. یکی بودن بیعت و انتخابات

Error! Bookmark not defined. بیعت از دیدگاه منتظری

Error! Bookmark not defined. بیعت با پیامبر(ص) و ائمه معصومین(ع)

Error! Bookmark not defined. اثر بیعت

Error! Bookmark not defined.	<u>ایجاد بیعت</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>شارع و انتخابات</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>نحوه انتخابات</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>انتخابات مستقیم یا غیرمستقیم</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>ملاک در انتخابات</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>انتخابات عقد لازم یا جایز</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>جمع‌بندی و نتیجه‌گیری</u>
<u>فصل هفتم: نقاط اشتراک و افتراق دیدگاه فقهی امام(ره) و مراجع تقلید قم در باره</u>	
Error! Bookmark not defined.	<u>انتخابات</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>مقدمه</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>1- مبنای ولایت فقیه</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>الف: موافقین</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>ب: مخالفین</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>ج: تفصیل یعنی نه موافق مطلق و نه مخالف مطلق</u>
	defined.
Error! Bookmark not defined.	<u>2- یکسان بودن بیعت و انتخابات</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>الف: موافقین</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>ب: مخالفین</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>3- ماهیت بیعت</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>الف: موافقین</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>ب: مخالفین</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>4- شورا و انتخابات</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>خاتمه: جمع‌بندی و نتیجه‌گیری</u>
Error! Bookmark not defined.	<u>فهرست منابع</u>

مقدمه:

طرح تحقیق و چارچوب نظری

1- بیان مسئله

با توجه به این که انتخابات مفهوم جدید و مدرن می‌باشد ولی در حال حاضر برای انتخاب کارگزاران حکومتی، بهترین روش به حساب می‌آید و حتی می‌توان این روش را نسبت به حاکم اسلامی نیز تعمیم داد به همین خاطر در این تحقیق در صدد هستیم تا بینیم که چه قدر مراجع توانسته‌اند برای انتخابات مبانی فقهی تدوین کنند و علاوه بر آن در این تحقیق تلاش خواهیم کرد تا رابطه و نسبت انتخابات را با مفاهیمی از قبیل بیعت و شورا مورد بررسی قرار بدهیم تا تبیین شود که فقها چقدر توانسته‌اند انتخابات را با مفاهیمی از قبیل بیعت و ... ربط بدهند به بیان دیگر ما در این تحقیق تلاش خواهیم کرد تا دیدگاه فقهاء را در باره انتخابات بررسی کنیم.

2- علت انتخاب موضوع، اهمیت و فایده آن

علت انتخاب موضوع، علاوه بر علاقه شخصی نگارنده، جهت تبیین مبانی فقهی انتخابات و رابطه انتخابات با بیعت و شورا می‌باشد تا رابطه این‌ها مشخص گردد. با توجه به مطالب بالا، اهمیت موضوع نیز مشخص می‌گردد که انتخابات در جامعه امروزی اهمیت بسیار دارد و کارگزاران حکومتی بر اساس همین روش انتخاب می‌شوند و حتی می‌توان گفت که بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، حاکم اسلامی نیز با این روش انتخاب شده است. فایده موضوع این است که جایگاه انتخابات در تعالیم دینی روشن می‌شود و به نظر می‌رسد این فایده عملی برای زندگی کنونی مردم ایران دارد.

3- سابقه پژوهش

آثار متعددی تاکنون پیرامون انتخابات به طبع رسیده و هر یک از آنها از بُعد خاصی مسئله را مورد بررسی قرار داده‌اند از جمله منابعی که تا حدودی سؤال تحقیق حاضر را پاسخ داده: کتاب "انتخابات و مجلس در کلام و پیام امام خمینی" در این کتاب مباحثی چون "انتخابات"، "اهمیت انتخابات" و غیره مورد بررسی قرار گرفته است ولی در مورد مبانی فقهی انتخابات اظهار نظر نکرده است.

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه باقر العلوم علیه السلام می باشد

به نظر می‌رسد به این مسئله که جایگاه انتخابات در تعالیم اسلامی چگونه می‌باشد؟ و آیا انتخابات دارای مبانی فقهی می‌باشد؟ نپرداخته‌اند، بنابر این می‌توان گفت که این تحقیق فاقد مطالعات تحقیقاتی می‌باشد. پس در این تحقیق بررسی خواهیم کرد که امام و مراجع چه قدر توانسته‌اند برای انتخابات مبانی فقهی تدوین کنند.

4- سؤال اصلی پژوهش

مبانی و استدلال‌های فقهی مشروعیت انتخابات از دیدگاه امام و مراجع تقلید قم چیست؟

5- فرضیه پژوهش

بیعت، شورا و ... از جمله مبانی و استدلال‌های فقهی است که امام و مراجع تقلید قم برای اثبات مشروعیت انتخابات مورد بحث و توجه قرار داده‌اند.

6- مفاهیم و متغیرها

در این تحقیق از واژه‌ها و مفاهیم مختلفی استفاده خواهد شد از جمله:

الف: مبانی فقهی

در این تحقیق، منظور از مبانی فقهی آن دسته از پایه‌ها و بنیان‌هایی است که فهم و استنباط فقهی بر اساس آنها شکل می‌گیرد و زیربنای حجیت و اعتبار احکام شرعی تلقی می‌گردد.

ب: مشروعیت

در این تحقیق منظور از مشروعیت توجیه عقلی اعمال قدرت حاکم و قبول و اطاعت از حاکمیت وی از سوی مردم است.

ج: مرجع تقلید

مراجعی که چهار شرط زیرا داشته باشند. در این تحقیق به نظریات آنها پرداخته خواهد شد:
اجتهاد داشته باشد.
صاحب رساله باشد.
ساکن قم باشد.

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه باقر العلوم علیه السلام می باشد

به بحث انتخابات پرداخته باشد.

متغیرهای مستقل: مبانی فقهی از قبیل بیعت، شورا و...

متغیرهای وابسته: مشروعیت انتخابات

در ضمن هر یک از مفاهیم بالا، در فصل مربوطه توضیح بیشتری داده خواهد شد.

7- سئوالات فرعی پژوهش

مفهوم بیعت، شورا و انتخابات چیست و رابطه این دو مفهوم با انتخابات چیست؟

مهمترین مبانی و استدلال‌های فقهی امام(ره) در مشروعیت انتخابات چیست؟

مهمترین مبانی و استدلال‌های فقهی آیت الله حائری در مشروعیت انتخابات چیست؟

مهمترین مبانی و استدلال‌های فقهی آیت الله معرفت در مشروعیت انتخابات چیست؟

مهمترین مبانی و استدلال‌های فقهی آیت الله مکارم در مشروعیت انتخابات چیست؟

مهمترین مبانی و استدلال‌های فقهی آیت الله منتظری در مشروعیت انتخابات چیست؟

نقاط اشتراک و افتراق دیدگاه فقهی امام(ره) و مراجع تقلید قم درباره انتخابات کدام است؟

8- پیش فرض‌های پژوهش

دیدگاه فقها در باره انتخابات مبتنی بر مبانی خاص فقهی آنان است.

9- اهداف پژوهش

تبيين مبانی فقهی انتخابات

تبيين رابطه مفهوم انتخابات با مفاهیم بیعت و شورا.

10- روش پژوهش

توصیفی - تحلیلی

در این پژوهش ضمن توصیف دیدگاه فقهای مورد بحث در باره انتخابات به تحلیل استدلال‌ها و مبانی فقهی

دیدگاه آنها پرداخته می‌شود.

الگوی روش این پایان نامه با توجه به این که به دیدگاه‌های فقهای متعدد می‌پردازد، فقهای که از نظر مبانی فقهی در یک مکتب فقهی قرار می‌گیرند. نظریه مقایسه‌ای از نوع مقایسه نزدیک است.

برای پژوهش سیاسی، روش مقایسه‌ای ابزاری ضروری می‌باشد. با توجه به این که استفاده از طرح تجربی کاملاً کنترل شده برای مطالعه ارتباط میان پدیده‌های سیاسی تقریباً غیرممکن است، پس یک طرح مقایسه‌ای اغلب بهترین جایگزین به شمار می‌رود. بنابر این می‌توان گفت: "دلیل عمده برای پژوهش مقایسه‌ای منعکس‌کننده ماهیت اساسی پژوهش در علوم اجتماعی است، بدین معنا که چون تقریباً هرگز نمی‌توان از روش تجربی استفاده نمود. پس باید از روش‌های دیگر از جمله روش مقایسه‌ای بهره برد. ما بر خلاف دانشمندان علوم دقیقه نمی‌توانیم به کارهای دقیق تجربی بپردازیم و مثلاً میزان تاثیر یک رهبری نتایج خط‌مشی سیاسی را اندازه‌گیری نماییم. بنابر این می‌توانیم از مقایسه‌های دیگر استفاده نماییم. به طور مشخص‌تر، ما معتقدیم به دو علت تحلیل مقایسه‌ای امری ضروری است: اول برای اجتناب از قوم‌مداری در تحلیل و دوم برای ایجاد آزمون، و در نهایت دوباره شکل دهی نظریه‌ها، مفاهیم و فرضیه‌های مربوط به آنها درباره ارتباط میان پدیده‌های سیاسی.¹

می‌توان گفت که:

مطالعات تطبیقی سرآغاز درک، تجزیه و تحلیل و قضاوت در مورد مسائل سیاسی است و جایگاهی محوری در اندیشه بشری دارد. مقایسه نظری دو شخصیت موجب روشن‌تر شدن تبیین ما در مورد آنها می‌شود و به قول آلکسی دو توکویل بدون مقایسه کردن، ذهن قادر به پیشرفت نیست. پژوهش تطبیقی اهداف ذیل را دنبال می‌کند. نخست، به دست آوردن آگاهی از طریق گردآوری اطلاعات لازم در باره موضوع مورد مطالعه و در نهایت، شناخت عناصر اصلی آن، هدف دوم معیارهای بی‌درک و جوه تشابه و تمایز و در نهایت مقایسه بین آنها و سومین هدف به دست آوردن چهارچوب‌های کلی (نظری) و پیش‌بینی پدیده‌هاست! مقایسه هم مبتنی بر توصیف است، بدون توصیف نظریه‌ها و یا هر مورد مطالعه دیگر مقایسه مکان‌پذیر نیست.²

1 - دیوید مارش و جری استوکر، روش و نظریه در علوم سیاسی، ترجمه امیرمحمد حاجی یوسفی، چاپ دوم، تهران: انتشارات پژوهش‌کده مطالعات راهبردی، 1384، صص 282_283.

2 - گابریل ا. آلموند - جی. بینگهام پاول جانپور - رابرت جی. مونت. چارچوبی نظری برای بررسی سیاست تطبیقی، ترجمه علیرضا طیب، تهران: مرکز آموزش مدیریت دولتی، چاپ اول، 1377، در مقدمه.

با توجه به این توضیحات، مقصود از الگوی روشی پایان نامه حاضر، روشی است که به مقایسه مبتنی بر توصیف دیدگاهها پرداخته، تلاش می کند ضمن توجه به نقاط مشترک دیدگاهها، بر نقاط افتراق تأکید بیشتری نماید.

11- روش گردآوری اطلاعات و دادهها

روش گردآوری و جمع آوری اطلاعات در این تحقیق به روش کتابخانه‌ای می‌باشد.

12- سازمان‌دهی پژوهش

در این تحقیق پس از مقدمه، فهرست مطالب و طرح کلی موضوع، طی هفت فصل به مطالب خواهیم پرداخت.

فصل اول با عنوان "مفاهیم و کلیات" به توضیح مفاهیم اصلی رساله و ارتباط آنها با انتخابات می‌پردازد.

فصل دوم با عنوان "مبانی فقهی انتخابات از دیدگاه امام(ره)" به تبیین نظر امام در مورد انتخابات می‌باشد.

فصل سوم با عنوان "مبانی فقهی انتخابات از دیدگاه آیت الله حائری" به بررسی آن می‌پردازد.

"مبنای فقهی انتخابات از دیدگاه آیت الله معرفت" عنوان فصل چهارم می‌باشد.

فصل پنجم با عنوان "مبانی فقهی انتخابات از دیدگاه آیت الله مکارم شیرازی"، به تبیین این نظریه می‌پردازد.

فصل ششم با عنوان "مبانی فقهی انتخابات از دیدگاه آیت الله منتظری" به بررسی این نظریه می‌پردازد.

و در نهایت فصل هفتم با عنوان "نقاط اشتراک و افتراق دیدگاه فقهی امام(ره)" و مراجع تقلید قم در باره

انتخابات به ارزیابی آن می‌پردازد.

پایان‌بخش این تحقیق، جمع‌بندی و نتیجه‌گیری است که ارائه می‌شود و با ذکر فهرست منابع، تحقیق به پایان

می‌رسد.

فصل اول:

مفاهیم و کلیات

مقدمه:

انسان تنها موجودی است که نیازهای او از طریق همکاری افراد با یکدیگر و در اجتماع تامین می‌شود و در نتیجه می‌توان گفت، که یکی از ضروریات زندگی بشر، تشکیل حکومت و وجود نظام اجتماعی است، همان‌طوری که ارسطو گفته است: "انسان طبعاً برای زندگی در جامعه سیاسی ساخته شده است"³ به خاطر همین ضرورت است که حضرت علی(ع) می‌فرماید: "وانه لابد للناس من امیر برّ او فاجر"⁴ یعنی "هر ملتی باید زمامدار داشته باشد خواه خوب باشد خواه بد"⁵

گذشته از ضرورت حکومت، نوع آن و نیز ویژگی‌های حاکم، یکی از مباحث مهم درباره حکومت نحوه روی کارآمدن حاکم است. از این رو، در حکومت اسلامی نیز نحوه روی کار آمدن حاکم اسلامی از مباحث بسیار مهم است. به بیان دیگر، یکی از مباحث مهم سیاسی، مشارکت مردم می‌باشد که یکی از مظاهر مشارکت مردم، حضور آنان در صحنه انتخابات است و در این تحقیق ما در صدد این هستیم که آیا انتخابات امروز که مفهوم جدید و مدرن می‌باشد همان بیعت است که به مرور زمان به صورت انتخابات و رأی دادن آمده است و یا این که ربطی به بیعت ندارد. ما می‌خواهیم نظر امام و مراجع را در این مورد بررسی کنیم تا مشخص شود که انتخابات، همان بیعت زمان گذشته است و یا این که انتخابات ربطی به بیعت ندارد.

این تحقیق از هفت فصل تشکیل شده است که در این فصل نخست، به توضیح مفاهیم و کلیات رساله خواهیم پرداخت.

مهم‌ترین مفاهیمی که در پژوهش حاضر به کار می‌روند عبارتند از:

3 - ارسطو، سیاست، ترجمه حمید عنایت، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ اول، 1377، ص 150.

4 - سید رضی، نهج البلاغه، ترجمه مصطفی زمانی، قم: پیام اسلام، چاپ چهارم، 1369، ص 95.

5 - همان، ص 96.

1- مبانی فقهی

در این تحقیق تلاش خواهد شد که با توجه به این که انتخابات، محصول دموکراسی نوین می باشد با توجه به نظریات مراجع مورد نظر، می توان مبانی فقهی تدوین کرد یا نه؟ سئوالی که در این جا مطرح می باشد این است که منظور از مبانی فقه چیست؟ در مورد مبانی گفته اند:

”در اصطلاح اصول و فقه مبانی (اگر بکار رود) جمع مبنی به معنی پایه اساس و علت است“⁶ اما فقه در لغت به معنی فهم است، اما فهم عمیق.⁷ بنابر اصطلاح جدید، فقه عبارت است از:

”فهم دقیق و استنباط مقررات عملی اسلام از منابع و مدارک تفصیلی مربوط به آن، و گاه به معنی مجموعه مسائل شرعی عملی استنباط شده و آرای مستدل فقها نیز اطلاق می شود.“⁸

بر این اساس می توان مقصود از مبانی فقهی را آن دسته از پایه ها و بنیان هایی دانست که فهم و استنباط فقهی بر اساس آنها شکل می گیرد و زیربنای حجیت و اعتبار احکام شرعی تلقی می گردد.

ولایت فقیه، مبنای فقهی یا کلامی

با توجه به این که یکی از مباحث این تحقیق، ولایت فقیه می باشد به همین خاطر تلاش خواهد شد تا جایگاه ولایت فقیه در مبانی فقهی مشخص شود. دو نظریه وجود دارد:⁹

1- گروهی معتقدند که ولایت فقیه از سنخ مسئله امامت و ولایت معصومین (ع) است و باید در حوزه علم کلام و اصول اعتقادی مطرح شود و بسیاری از حکما و فلاسفه ی اسلامی از جمله شیخ طوسی در تجرید، صدرالمتالهین، فارابی، ابن سینا، نراقی و بیشتر صاحب نظران علمای معاصر و رأس همه آنها حضرت امام و مقام رهبری، به صورت صریح یا اشاره، بحثی کلامی نموده اند.

2- گروهی دیگر بر این باورند که مسئله ولایت فقیه از مسائل فقهی و فرعی است و باید در حوزه علم فقه بحث و بررسی گردد. جوادی آملی در این باره می گوید:

6- ابوالحسن محمدی، مبانی استنباط حقوق اسلامی، تهران: انتشارات دانشگاه، تهران: مهر 2535 شاهنشاهی، ص 21.

2- مرتضی مطهری، آشنائی با علوم اسلامی، ج 3، تهران: انتشارات صدرا، چاپ ششم، 1368، ص 13.

8- عباس علی عمید زنجانی، فقه سیاسی، ج 2، تهران: سپهر، چاپ سوم، 1373، ص 22.

9- علی رضا رجالی تهرانی، ولایت فقیه در عصر غیبت، قم: نبوغ، چاپ اول، 1379، ص 115.

”بحث فقهی این است که اگر چنین قانونی بود، عمل به این قانون واجب است، این را فقیه در کتاب فقه مطرح می‌کند که آیا بر ما اطاعت و عصیان واجب است یا نه؟ آیا افراد معینی در نظام اسلامی حق دارند و برای آنها جایز است که زمام امور را بدست گیرند یا نه؟ این دو مسئله فقهی است؛ یعنی آنچه که در باره‌ی والی مطرح است از آن جهت که مکلف است و مسئله‌ای موضوعش فعل مکلف باشد فقهی است. اما بحث کلامی در باره ولایت فقیه این است که آیا ذات اقدس الهی برای زمان غیبت دستوری داده است یا نه؟ که موضوع چنین مسئله‌ای، فعل الله و لازمه آن، فعل مکلف است، اگر خداوند دستور داده باشد، هم بر والی پذیرش این لازم است و هم بر مردم... این مسئله کلامی است”¹⁰

به طور کلی می‌توان گفت که هر گاه سخن از فعل مکلف باشد مربوط به علم فقه خواهد بود و اگر هر گاه سخن از فعل خدا باشد مربوط به علم کلام خواهد بود.

تفاوت‌های دو دیدگاه در مورد ولایت فقیه¹¹

مهمترین تفاوت‌های مبنای فقهی و کلامی بودن ولایت فقیه عبارتست از:

1. در مبنای کلامی، فقیه واجد شرایط خود به خود ولایت پیدا می‌کند چون خداوند برای فقیه واجد شرایط ولایت قرار داده است و مردم نسبت به ولایت فقیه، هیچ‌گونه اختیاری ندارند اما بر طبق مبنای فقهی، نیازمند انتخاب است و قبل از انتخاب مردم و دادن رأی به او هیچ‌گونه ولایتی ندارد.
2. در مبنای کلامی، و در صورت تعدد واجدان شرایط، انتخابات برای تمرکز بخشیدن قدرت و تحقق عینی ولایت است اما در مبنای فقهی، برای اصل ولایت و مسئولیت است.
3. در مبنای کلامی، مجلس خبرگان، نهاد تشخیص و بررسی جهت وصول فقیه به مقام ولایت یا عدم وصول او به این منصب است اما در مبنای فقهی، خبرگان، نهاد نصب و عزل فقیه به ولایت یا از ولایت می‌شود.
4. در مبنای کلامی، ولی فقیه نماینده خدا و پیامبر و امامان معصوم(ع) در بین مردم خواهد بود. اما در مبنای فقهی، ولی فقیه، نماینده و وکیل سیاسی مردم می‌باشد.

10 - عبدالله جوادی آملی، نشریه حکومت اسلامی، شماره اول، ص 60.

11 - علیرضا رجالی تهرانی، پیشین، صص 120 - 121.

5. در مبنای کلامی، هیچ‌گاه مردم یا خبرگان نمی‌توانند فقهی را که ولایت یافته، از ولایت برکنار کنند. زیرا ولایت او توسط مردم یا خبرگان داده نشده، تا هر گاه خواستند آن ولایت را پس بگیرند. اما در مبنای فقهی، چون اصل ولایت از سوی مردم و خبرگان داده می‌شود، سلب و بازپس‌گیری ولایت هم به دست خبرگان خواهد بود.
6. در مبنای کلامی، مسئله عقلی و عقلایی می‌باشد اما در مبنای فقهی، مسئله نقلی و مستند به کتاب و سنت و اجماعی خواهد بود.
- بنابراین، ولایت فقیه می‌تواند مبنای فقهی یا کلامی داشته باشد و بحث انتخابات در مبنای فقهی آن مطرح می‌شود.

2- انتخابات* و پیدایش آن:

در تعریف انتخابات گفته‌اند:

انتخابات "جریان رسمی انتخاب اشخاص برای احراز مقام یا منصب و مسئولیتی در جامعه، از طریق آرای عمومی"¹² امروزه چیزی که در اکثر نظام‌های سیاسی معاصر جریان داشته و رایج‌ترین ساختارهای سیاسی است، انتخابات سیاسی و گزینش رهبران جامعه می‌باشد. مردم با شرکت در انتخابات، نامزد مورد نظر خود را انتخاب می‌کنند و این برجسته‌ترین مولفه انتخابات سیاسی است و در واقع هر کس به صورت آزادانه، نامزد مورد نظر خود را انتخاب می‌کند و نتیجه آن تعیین افرادی است که به عنوان رهبر یا نماینده مردم در عرصه سیاست‌گذاری اعمال نمایندگی می‌کند و مردم را در راه رسیدن به خواسته‌های مشروع خود یاری می‌دهد. در گذشته‌های دور، مردم برای بعضی از کارهای اجتماعی، اشخاصی یا شخصی را انتخاب می‌کردند و به عنوان نماینده خودشان قرار می‌دادند تا اهداف مورد نظر خودشان را از طرف آنها پی‌گیری کند اما مثل امروز نبود و انتخابات امروز عمر چندانی ندارد و تجلی دموکراسی نوین می‌باشد.

"با آن که از ایام باستان گاه‌گاه نشانه‌هایی از دخالت مردم در گزینش مسئولان به چشم می‌خورد لکن باید گفت اساس اندیشه‌ای که فن "گزینش" را به عنوان موجه‌ترین و مشروع‌ترین ابزار وصول به قدرت و همچنین رایج‌ترین شیوه اعمال اراده مردم قرار داد، امری جدید است، زیرا پیش از این‌ها، فرمانروایان جوامع نیز از زمره داده‌های طبیعی تلقی می‌شدند. یعنی همان‌گونه که اقلیم، امراض، شکل و رنگ افراد قابل انتخاب کردن نبود،

Election*

12 - علی آقابخشی، فرهنگ علوم سیاسی، نشر چاپار، 1379، ص 184.

فرمانروایان نیز در اکثر جوامع توسط جبری خارج از اراده مردم، برآنان تحمیل می شدند.¹³

بعد از حکومت‌های محلی و فئودالی که جای خودشان را به دولت‌های مطلقه دادند که در حکومت مطلقه، علاوه بر این که اعمال قدرت بدون مشارکت دیگران و توسط یک یا چند نفر صورت می‌گرفت اعمال حق حاکمیت نیز در دست یک یا معدودی تمرکز یافته بود و بدون این که نظارتی از سوی مردم اعمال شود در واقع "در عصر حکومت‌های مطلقه، کشور به جای قدرت‌های محلی، با یک دولت متمرکز دیوان سالار رو به رو بود که قوانین واحدی را در سراسر کشور به مرحله اجرا می‌گذاشت و دیوان سالار، نقش فرد را به حداقل کاهش می‌داد و به این ترتیب یک دولت و یک ملت به وجود آمد."¹⁴

با به وجود آمدن دولت‌های مطلقه، نقش مردم کاسته شد و حتی در بعضی موارد به سرکوبی اراده‌ی مردم منتهی می‌شد موقعی که کلیسا نیز با دولت هماهنگ می‌شد.

اما در قرن شانزدهم، در اروپای غربی، جنبشی برای اصلاح مذهب به وجود آمد، این تحول، به عنوان اصلاح در مذهب شروع شد اما در ادامه به انقلاب سیاسی — اجتماعی تبدیل شد که انقلاب 1648 و انقلاب کبیر فرانسه 1789 نمونه‌های بارز این قیام بود.

به دنبال این انقلاب‌ها، عصر مشارکت سیاسی آغاز شد و در این عصر، نهادهای دموکراتیک مثل انتخابات به وجود آمد و جای اطاعت را گرفت و مردم توانستند از طریق انتخابات اظهار نظر کنند و به افراد مورد نظر خود رأی بدهند و در نتیجه توانستند در سرنوشت خود و کشورشان سهیم باشند و دیگر مثل دولت‌های مطلق نبود که مردم نتوانند نقشی داشته باشند.

حق رأی

از مؤلفه‌های مهم مشارکت سیاسی، انتخابات و به ویژه حق قانونی رأی دادن در انتخابات است که پس از استقرار دموکراسی در اروپای غربی شهروندان این حق را پیدا کردند که با رأی خود در عرصه‌ی یقین سرنوشت خودشان شرکت کنند و بتوانند نمایندگان و حاکم وقت را تعیین کنند و در واقع با دادن رأی در سرنوشت خود

13 - ابوالفضل قاضی، حقوق اساسی و نهادهای سیاسی، ج 1، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، 1373، ص 679.

14 - احمد نقیب‌زاده، زمینه‌های نامساعد و نامساعد حزب در جمهوری اسلامی "مشارکت سیاسی، احزاب، انتخابات، تهران: چاپ اول، نشر سفیر، 1378، ص 231.

و کشور سهیم می‌شوند. البته لازم به ذکر است که این حق برای همه یکسان نبود و از محدودیت‌های گوناگون برخوردار بود که در این تحقیق وارد آن مقوله نمی‌شویم.

می‌توان گفت که رأی دارای ابهاماتی می‌باشد و به همین خاطر برخی از صاحب نظران برای انتخابات سه مفهوم کاملاً متفاوت ذکر می‌کنند. پروفیسور "ودل" معتقد است که در دنیای معاصر انتخابات عمومی شامل سه مفهوم مختلف است:¹⁵

الف: رأی نشانه مشارکت مردم

شهروندان یک کشور، از طریق انتخابات و دادن رأی عملاً به دولت بستگی پیدا می‌کنند و با این عمل، مشارکت خودشان را در امور کشور احساس می‌کنند و در واقع دولت را از خودشان می‌دانند و انتخابات به این مفهوم، در کشورهای در حال توسعه بیشتر احساس می‌شود.

ب: ترویج لسان سیاسی

بدیهی است که انسان برای بیان تفکرات خود و اظهار نظر در مورد چیزی، احتیاج به لغت و اصطلاح دارد، اصلاً انسان به وسیله زبان، تفکرات خود را بیان می‌کند و سیاست نیز از این قاعده مستثنی نیست و برای خود کلمات و اصطلاحات خاصی دارد که از جمله رأی دادن یکی از راه‌های ابراز بیان و دخالت در امور سیاست می‌باشد.

ج: انشاء و انتقال تصمیمات سیاسی

هر تصمیم سیاسی، اگر عملی شود نتیجه‌ای خواهد شد و این نتیجه عکس‌العملی در پی خواهد داشت و آن عکس‌العمل نیز، نتیجه‌ای که متضمن عکس‌العملی دیگر خواهد بود. پس برای این که آرای افراد متضمن یک انشای سیاسی باشد باید دو شرط زیر را داشته باشد:

1- فکر سیاسی رأی دهنده باید بالا باشد تا بتواند نتیجه آن را پیش‌بینی کند.

2- رأی به هیئت حاکمه منتقل شود.

15 - ابوالفضل موسویان، مبانی مشروعیت حکومت "جایگاه رأی و بیعت در اندیشه اسلامی" چاپ اول، تهران: ذکر، 1381، ص 19.

اگر غیر از این باشد و دو شرط فوق را نداشته باشد به درد نمی خورد. پس می توان گفت که انتخابات عمومی وسیله‌ای است تا مردم بتوانند تصمیمات سیاسی خود را انشاء کنند و این تصمیمات هم واقعاً به هیئت حاکمه منتقل شود.

3- بیعت

معنای لغوی بیعت:

راغب می گوید:

”با سلطان بیعت کرد (بایع السلطان) یعنی در مقابل خدماتی که سلطان انجام می دهد،

اطاعت و شنوایی از وی را بر عهده گرفت به این عمل بیعت و مباحه گفته می شود”¹⁶

ابن اثیر در نهاییه آورده است:

”در حدیث آمده است که پیامبر اکرم (ص) فرمود: الا تبايعوني على الاسلام؛ آیا با من بر اساس اسلام تبعیت

نمی کنید؟“ مفهوم این جمله قرارداد بستن و تعهد سپردن بر اجرای دستورهای اسلام است” و در ادامه می گوید:

”گویا هر یک از آن دو، آنچه را در اختیار دارد به طرف دیگر می فروشد و جان و اطاعت در اختیار کار خود را

به دست او می سپارد”¹⁷

معنای اصطلاحی بیعت

به نظر می رسد معنای لغوی بیعت با اصطلاحی آن تفاوت دارد. لذا اصطلاحاً بیعت فقط در مورد رابطه با

حاکم و فرمانده به کار می رود. لذا گفته اند:

”بیعت فقط در مورد حاکم و سلطان است. پیمان رفاقت دو رفیق را بیعت نمی گویند یعنی

در بیعت تسلیم یک طرف برای یک طرف است”¹⁸

بنابر این می توان گفت:

”بیعت عبارت است از تعهدی که شخص یا امت به منظور اطاعت از خلیفه و امام و

حاکم، آن را می پذیرد (هی العهد علی الطاعه) گوئی بین امت و امام قراردادی مبنی بر

16 - راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، چاپ اول، ناشر: دفتر نشر کتاب، 1404، ص 66.

17 - ابن اثیر، النهایه، فی غریب الحدیث والاثیر، ج 1، المکتبه الاسلامیه، ص 174.

18 - مرتضی مطهری، حماسه حسینی، ج 3، تهران: انتشارات صدرا، چاپ دهم، 1369، ص 108.

قبول اطاعت امام از طرف امت و قیام به قسط و عدالت از طرف امام منعقد می‌گردد و هر کدام از طرفین در برابر دیگری حقوق و تکالیفی را می‌پذیرد.¹⁹

ابن خلدون در مقدمه گفته است:

”بیعت عبارت است از پیمان بستن به فرمان‌بری و طاعت است. بیعت‌کننده با امیر خویش پیمان می‌بست که در امور مربوط به خود و مسلمانان تسلیم نظر وی باشد و در هیچ چیز از امور مزبور با او به ستیز برنخیزد و از تکالیفی که بر عهده وی می‌گذارد و وی را بر انجام دادن آنها مکلف می‌سازد، اطاعت کند، خواه آن تکالیف به دلخواه او باشد و خواه مخالف میلش و چنین مرسوم بود که هر گاه با امیر بیعت می‌کردند و بر آن پیمان می‌بستند، دست خود را به منظور استواری و تاکید پیمان در دست امیر می‌گذاشتند و چون این شیوه به عمل فروشنده و خریدار شبیه بوده است، آن را بیعت نامیده‌اند که مصدر ”باع“ می‌باشد و مصافحه کردن با دست‌ها بیعت شده است و مفهوم آن، در عرف لغت و متداول شرع همین است.“²⁰

علامه در تفسیر المیزان می‌گوید:

”کلمه‌ی بیعت از بیع به معنی متعارف و معروف آن (خرید و فروش) گرفته شده، چرا که همواره شیوه مردم بر این بوده که برای تمامیت یافتن معامله، فروشنده دست خویش را در دست خریدار می‌گذاشته و بدین وسیله به صورت سمبلیک مشخص می‌نمودند که شیء مورد معامله در اختیار خریدار قرار گرفته و همهء تصرفات با دست به هم دادن در اختیار مشتری قرار گرفته است و به همین جهت دست دادن برای ارائه مراتب اطاعت و پیروی از فرمانده و رهبر، بیعت و مبیعه خوانده شده، و حقیقت معنای این عمل این است که

19 - عباس‌علی عمید زنجانی، فقه سیاسی، ج 2، پیشین، ص 204.

20 - عبدالرحمن بن خلدون، مقدمه ابن خلدون، ج 1، ترجمه محمد پرویز گنابادی، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ هشتم، 1375، ص 400.

بیعت کننده مثلاً دست خویش را در اختیار سلطان می گذارد تا هر گونه که خواست با آن

رفتار کند.²¹

پس می توان گفت که بیع و بیعت، حقیقت هر دو یکی و مصدر باع هستند و نتیجه هر دو یکی است یعنی همان گونه که بیع، خرید و فروش خاصی است که به خاطر آن بین خریدار و فروشنده، مبادله مال صورت می گیرد. بیعت نیز معامله ای است که بین افراد جامعه با رهبرشان انجام می گردد و در نتیجه، مردم با بیعت، مطیع فرمان های رهبر می شوند و رهبر نیز برای برقراری عدالت و مصالح اجتماعی تلاش می کند و از حق مردم دفاع می کند.

در ضمن همان طوری که، متداول ترین شیوه های انشاء در معامله دست دادن می باشد برای بیعت نیز همین شیوه عمل شده و دست در دست گذاشتن برای تثبیت ولایت کفایت می کند.

بیعت در قرآن

سه آیه در مورد بیعت نازل شده است که عبارتند از:

۱- "إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَي

نَفْسِهِ وَمَنْ أَوْفَى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ اللَّهُ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا"²²

یعنی "کسانی که با تو بیعت می کنند (در حقیقت) تنها با خدا بیعت می نمایند، و دست خدا بالای دست

آنهاست؛ پس هر کس پیمان شکنی کند، تنها به زیان خود پیمان شکسته است و آن کسی که نسبت به

عهدی که با خدا بسته وفا کند، به زودی پاداش عظیمی به او خواهد داد."²³

21 - محمدحسین طباطبایی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج 18، قم: دارالکتاب الاسلامیه، 1393 ق، ص 274.

22 - سوره فتح، آیه 10.

23 - ترجمه مکارم شیرازی، ص 512.

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه باقر العلوم علیه السلام می باشد

۲- " لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا " ۲۴

یعنی، "خداوند از مؤمنان — هنگامی که در زیر آن درخت با تو بیعت کردند — راضی و خشنود شد" خدا آنچه را در درون دل‌هایشان نهفته بود می‌دانست؛ از این رو آرامش را بر دل‌هایشان نازل کرد و پیروزی نزدیکی به عنوان پاداش نصیب آنها فرمود²⁵

دو آیه فوق در سال ششم هجری در مورد بیعت حدیبیه است که به نام‌های بیعت رضوان و بیعت شجره معروفند.

در آیه اول، بیعت با پیامبر را به منزله بیعت با خداوند قرار داده و به این صورت تایید کرده است.

۳- يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَيَّ أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَادَهُنَّ وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصِيَنَّكَ فِي مَعْرُوفٍ فَبَايِعْنَهُنَّ وَاسْتَغْفِرْ لَهُنَّ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ " ۲۶

یعنی " ای پیامبر! هنگامی که زنان مومن نزد تو آیند تا با تو بیعت کنند که چیزی را شریک خدا قرار ندهند، دزدی و زنا نکنند، فرزندان خود را نکشند، تهمت و افتزایی پیش دست و پای خود نیاورند و در هیچ کار شایسته‌ای مخالف فرمان تو نکنند، با آنها بیعت کن و برای آنان از درگاه خداوند آمرزش بطلب که خداوند آمرزنده و مهربان است " ۲۷

24 - سوره فتح، آیه 18.

25 - ترجمه مکارم شیرازی، ص 513.

26 - سوره ممتحنه، آیه 12.

27 - ترجمه مکارم شیرازی، ص 551.

این آیه، بعد از فتح مکه نازل شد و بیانگر نحوه بیعت زنان با پیامبر می باشد و نکته مهم در این آیه این است که آیه به صورت دستوری آمده و نشان‌دهنده این است که فرمان الهی بر بیعت با زنان است نه این که صرفاً این عمل خوب و پسندیده است.

بیعت با پیامبر

طبق نقل، هشت بیعت با پیامبر صورت گرفته است که عبارتند از:

1- بیعت بر اسلام

طبق آیه "وانذر عشیرتک الاقربین"²⁸ اولین بار در جریان انذار عشیره، سخن از بیعت به میان آمده است.

2- بیعت عقبه اول

که در سال دوازدهم بعثت توسط دوازده نفر از مردم یثرب در ایام حج، این بیعت صورت گرفت.

3- بیعت عقبه دوم

همین بیعت زمینه را برای هجرت فراهم کرد که در سال سیزدهم هجری اتفاق افتاد و نکته مهم در این بیعت دفاع از جان رسول خدا(ص) بود.

4- بیعت بدر

امام صادق(ع) می فرماید:

”چون پیامبر(ص) به مدینه هجرت کرد و زمان حرکت به سوی بدر فرا رسید آن حضرت مردم را به بیعت فراخواند. پس همه مسلمانان بر مطیع بودن با آن حضرت بیعت کردند.“²⁹

5- بیعت رضوان یا شجره

این بیعت همان طوری که قبلاً گفته شد در سال ششم هجری صورت گرفت.

6- بیعت فتح

بعد از فتح مکه، در کوه صفا، مردم با آن حضرت بیعت کردند.

7- بیعت نساء

در این بیعت، زنان با پیامبر بیعت کردند.

8- بیعت غدیر

این بیعت پس از انجام حجه الوداع در سال دهم هجری در محلی به نام غدیر صورت گرفت. به نظر می رسد نکته بسیار مهم در همه این بیعت ها این است که بیعت به معنای اطاعت و تعهد به فرمان برداری از خدا و پیامبر است. شاید سئوالی که در این جا مطرح کنند این است که بیعت از پیامبر برای رهبری وی نبوده و اصلاً بیعت به اصل رهبری مربوط نمی باشد، ولی می توان برای جواب به این پرسش گفت؛ که در تاریخ پیامبر مواردی از بیعت ثبت شده که برای پذیرش حاکمیت و رهبری می باشد از جمله:

29 - محمدباقر مجلسی، بحارالانوار، ج 22، بیروت: موسسه الوفاء، 1403 ق، ص 278.

1- بیعت عقبه دوم

می توان گفت که اولین شکل سیاسی، در همان بیعت صورت گرفت و در واقع، "هسته اولیه تشکیل حکومت اسلامی در آنجا با این بیعت شکل گرفت و این هیئت پس از بازگشت به مدینه مقدمات تاسیس حکومت اسلامی را از جوانب مختلف در مدینه فراهم و جامعه و سرزمین خود را برای تشکیل حکومت آماده کردند"³⁰

2- بیعت غدیر

این بیعت نیز بدون تردید برای رهبری بوده است. علاوه بر موارد بالا، حضرت علی(ع) و امام حسن و امام حسین(ع) نیز از بیعت برای رهبری خود استفاده کرده اند از جمله حضرت علی(ع) می فرماید: "مردم با من بدون فشار و جبر، بلکه با میل و اختیار بیعت کردند"³¹ و یا در جای دیگر حضرت علی(ع) در مقابل مخالفان به بیعت استناد کرده است و کسانی که بیعت خود را شکسته اند مورد مذمت و سرزنش قرار داده است.³² در ضمن بیعت هایی نیز پس از پیامبر(ص) صورت گرفت که در این تحقیق نیازی به ذکر آنها نیست.

ماهیت بیعت

علاوه بر واژه بیعت، از آیاتی که در باره بیعت نازل شده، استفاده می شود که بیعت پیمان و قراردادی است که بین حاکم و مردم بسته می شود. و به نظر می رسد که بیعت از منظر فقیهان یک نوع قرارداد تعهدآور دوطرفه است. به عنوان نمونه، بجنوردی در مورد این که بیعت عقد است می گوید:

*"عقد عبارت است از دو تعهد یا آنچه از آن دو حاصل می شود و به آن، دو قایم است؛ پس همانطور که با برداشته شدن هر دو طرف برداشته می شود، با برداشته شدن یک طرف نیز برداشته می شود."*³³

30 - جعفر سبحانی، مبانی حکومت اسلامی، ترجمه داود الهامی، قم: مؤسسه علمی و فرهنگی سیدالشهدا، 1370، ص 7.

31 - نهج البلاغه، پیشین، نامه 1، ص 635.

32 - مراجعه به نهج البلاغه، خطبه 803.

33 - سید میرزا حسن موسوی بجنوردی، القواعد الفقهیه، قم: مکتبه بصیرتی، چاپ دوم، بی تا، ص 170.

وی هم‌چنین با استناد به آیه "اوفوا بالعقود" می‌گوید، تمام عقود و معاهدات را در بر می‌گیرد و شامل بیعت و هر گونه پیمانی که میان مسلمانان و دیگران بسته شود نیز می‌شود.³⁴ می‌توان گفت که بیعت یک نوع عقد می‌باشد.

نوع عقد

مشخص شد که بیعت عقد است ولی در این که چه نوع عقدی است؟ نظرات مختلف وجود دارد. بعضی‌ها آن را از نوع وکالت می‌دانند و می‌گویند: "بیعت، وکالت است بین امت و حاکم"³⁵ و منظور این است که بیعت نوعی وکالت است که امام و خلیفه بدان وسیله امور کشور را به وکالت از امت اداره می‌کند. به نظر می‌رسد، این درست نباشد به خاطر این که مهم‌ترین اشکال در این است که موکل می‌تواند خودش راساً اقدام کند ولی در بیعت، عملاً نمی‌تواند خودش راساً اقدام کند. برخی دیگر، همانند بیع دانسته‌اند، ولی این نیز نمی‌تواند درست باشد به خاطر این که در بیع عزل معنی ندارد در صورتی که اگر حاکم، وظایف خودش را خوب انجام ندهد عزل می‌شود.³⁶ برخی دیگر از محققان گفته‌اند، بیعت نه وکالت است و نه بیع، بلکه یک پیمان مستقل سیاسی است. همان طوری که مطهری گفته است: "در برخی موارد صرفاً پیمان است"³⁷ و در نتیجه می‌توان گفت که در هر زمان ویژگی‌های خاص خود را دارد.

بیعت و انتخابات

بیعت و انتخابات، هر دو اظهار نظر سیاسی است. با این تفاوت که

"بیعت به عنوان یک مفهوم قدیمی که عمدتاً در درون فرهنگ عربی - اسلامی مطرح شده است با مفهوم انتخابات که در بستر فرهنگ غربی و آن هم در عصر حاضر نمود یافته است، هیچ‌گونه انطباق مفهومی ندارد"³⁸

34 - همان، ص 194.

35 - عبدالکریم الخطیب، الخلافه والامامه، بیروت، دارالمعرفه، چاپ دوم، 1395، ص 375.

36 - باقر شریف القریشی، نظام الحکمه والاداره فی الاسلام، نجف اشرف، آداب، چاپ اول، 1386، ص 275.

37 - مرتضی مطهری، حماسه حسینی، پیشین، ج 3، ص 111.

38 - سید عبدالقیوم سجادی، مبانی تحزب در اندیشه سیاسی اسلام، قم: بوستان کتاب، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، چاپ اول، 1382، ص 143.

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه باقر العلوم علیه السلام می باشد

ولی در مقابل عده‌ای می‌گویند این دو تفاوت ماهوی ندارند و ماهیت هر دو یکی است.

تفاوت انتخابات و بیعت

تفاوت‌های این دو عبارتند از:

1- "مسلم است که بیعت به معنای رأی در باره رسول خدا(ص) یا هر شخص دیگری که قدرتش از ناحیه خداوند تامین شده است، مصداق نمی‌یابد. اگر کسی بیعت را به معنای رأی دادن و حق طبیعی فرد معنی کند لزوماً در باره رسول خدا(ص) و بیعتی که در قرآن از آن یاد شده است، دچار مشکل خواهد شد." 39

البته می‌توان گفت که بیعت به معنی رأی ولی منظور مقبولیت باشد.

2- "بیعت با رأی دادن در زمان ما کمی فرق می‌کند، پررنگ‌تر است. رأی صرفاً انتخاب کردن است نه تسلیم اطاعت شدن. بیعت این است که خود را تسلیم امر او می‌کند. بیعت از رأی دادن پررنگ‌تر است" 40

استاد مطهری بیعت را دو جور می‌داند و می‌گوید:

"الف: به نظر می‌رسد بیعت در بعضی موارد صرفاً اعتراف و اظهار آمادگی است، قول وجدانی است. بیعتی که پیغمبر اکرم گرفت از این جهت بود، خصوصاً با توجه به این که در خوی عرب این بود که قول خود و بیعت خود را نقض نکنند؛ نظیر قسم خوردن نظامی‌ها یا وکلا است. ولی این قسم تاکید و گرو گرفتن وجدان است. تا شخص بیعت نکرده، فقط همان وظیفه کلی است که قابل تفسیر و تاویل است ولی با بیعت، شخص به طور مشخص اعتراف می‌کند به طرف و مطلب از ابهام خارج می‌شود و بعد هم وجدان خود را نیز گرو می‌گذارد و بعید نیست که شرعاً نیز الزامی فوق الزام اولی ایجاد کند. ب: ولی در برخی موارد صرفاً پیمان است مثل آنجائی که قبل از بیعت، هیچ الزام در کار نیست. مثلاً اگر خلافت به شوری باشد نه به نص، قبل از بیعت هیچ الزامی نیست اما بیعت الزام‌آور می‌کند." 41

39- رسول جعفریان، تاریخ تحول دولت و خلافت، قم: مرکز مطالعات و تحقیقات اسلامی، چاپ اول، 1373 ش، ص 30.

40- مرتضی مطهری، حماسه حسینی، ج 3، پیشین، ص 37.

41- مرتضی مطهری، حماسه حسینی، ج 3، پیشین، صص 110-111.

3- "فرق بیعت با رأی بسیار واضح است؛ رأی بر اساس و مدار هوای نفسانی دور می‌زند و بیعت بر اساس تعلق دینی یک امت نسبت به ولی عادل، پس بین این دو تفاوت جوهری وجود دارد" 42

4- "بیعت در عصر پیامبر(ص) تنها یک وظیفه دینی — سیاسی برای ایجاد زمینه و تحقق زعامت پیامبر بود و چنان نبود که پیامبر(ص) با بیعت به زعامت جامعه برگزیده شود و انتخاباتی که امروزه صورت می‌گیرد، نمی‌تواند همان بیعت عصر پیامبر(ص) باشد." 43

یکسان بودن انتخابات و بیعت

طبق این نظر می‌توان گفت که ماهیت هر دو یکی است و انتخابات مرحله تکامل یافته بیعت است و در واقع در هر دو ملاک مقبولیت می‌باشد و علت این که در گذشته به آرای عمومی مراجعه نشده، این بوده که امکانات نداشتند و نمی‌توانستند به کل مردم دسترسی پیدا کنند و به همین علت از طریق بیعت این کار را انجام می‌دادند. از طرف دیگر اگر امروز به صورت بیعت باشد آن نیز سال‌ها وقت می‌خواهد تا مردم با رهبر یا حاکم بیعت کند. پس می‌توان گفت انتخابات با بیعت تفاوت ندارد

1- هر دو، از روی اراده و بدون اجبار صورت می‌گیرد. همان‌طوری که حضرت علی(ع) می‌فرماید: "مردم بدون اکراه و اجبار بلکه از روی اراده و اختیار با من بیعت کردند." 44
محمدتقی جعفری در این مورد می‌گوید:

"حتی یک روایت ضعیف هم وجود ندارد که اثبات کند امیرمؤمنان(ع) فرد یا گروهی را به بیعت با خویشان مجبور کرده باشد." 45

انتخابات امروزی هم، معمولاً بدون اجبار صورت می‌گیرد و مردم با اراده خودشان به پای صندوق‌های رأی می‌آیند و به نامزد مورد نظر خودشان رأی می‌دهند.

42 - تبیین مشروعیت حکومت دینی، امام خمینی و حکومت اسلامی، انتشارات کنگره یکصدمین سال میلاد امام خمینی، ج 1، چاپ اول، 1378 ش، ص 112.

43 - بیعت و نقش آن در حکومت اسلامی، مجله حکومت اسلامی، قم: دبیرخانه مجلس خبرگان، سال دوم، شماره دوم، ص 201.

44 - نهج البلاغه، نامه یک، پیشین، ص 635.

45 - محمدتقی جعفری، ترجمه و تفسیر نهج البلاغه، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ج 3، 1358 ش، ص 26.

2- هر دو، قبل از تصدی حکومت صورت می‌گیرد و الا اگر بعد از آن باشد معنی ندارد و چنین چیزی ارزشی نخواهد داشت، چون هدف از بیعت و برگزاری انتخابات این است که کسی را که صلاحیت دارد برای تصدی آن انتخاب و مشخص شود.

3- هر دو برای کسب توافق عمومی و اکثریت می‌باشد.

4- شورا

الف: مفهوم شورا

در لغت "شورا" مفهوم مشورت و کنکاش⁴⁶ دارد و با توجه به این که راغب می‌گوید کلمه تشاور و مشورت به معنای استخراج رأی صحیح است با این که آدمی در مواقعی که خودش در باره کاری رأی صحیح ندارد و به دیگری مراجعه می‌کند تا رأی صحیح بگیرد.⁴⁷ همچنین به معنای آزمودن و رضایت دادن⁴⁸ نیز آمده است.

پس با توجه به معنای لغوی شوری، می‌توان گفت که منظور از آن تبادل نظر و استفاده از نظریات دیگران برای رسیدن به مصالح خاص و یا برای کشف مصالح می‌باشد تا با مشارکت و هم‌فکری یکدیگر بتوانند مشکلات را به نحو احسن حل کنند. البته منظور این نیست که همیشه و همه جا شورا مشورت کردن منجر به حل مشکلات به نحو احسن باشد ولی معمولاً منظور این است که با مشورت بتوان راه حل بهتری را انتخاب کرد ولی بعضی مواقع و در طول تاریخ هم اتفاق افتاده است که با مشورت نه تنها منجر به حل مسئله نشده بلکه دشواری‌ها و مشکلات زیادی هم به بار آورده است.

ب: تعریف اصطلاحی شوری:

با توجه به این که در اکثر کتاب‌های لغت، شور و مشورت را به معنای بیرون آوردن و استخراج معنای کرده‌اند با توجه به همین مطلب می‌توان گفت که در واقع منظور از شورا، ظاهرکردن چیزی که پنهان و مخفی می‌باشد همان‌طوری که در بعضی از کتاب‌های لغت شورا به معنی بیرون آوردن عسل از کندوی زنبور عسل

46 - علی اکبر دهخدا، لغت‌نامه دهخدا، ج 9، تهران: مؤسسه انتشارات مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه، چاپ اول، 1373، ص 12836

راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، پیشین، ص 270.

48 - لوئیس معلوف، المنجد فی اللغة، قم: نشر بلاغت، چاپ چهارم، 1378، ص 407.

آورده‌اند شارالعمل شورا ای استخراج‌جه 49 با توجه به همین مطلب می‌توان گفت همان‌طوری که غسل تلاش دسته‌جمعی است و بدون آن غسل حاصل نمی‌شود راه حل معضلات و مشکلات جامعه نیز با نیز با مشورت و شورا امکان‌پذیر خواهد بود و بدون مشورت امکان‌پذیر نخواهد بود. به همین خاطر می‌توان گفت که در معنای اصطلاحی مثل معنای لغوی نوعی استخراج و مراجعه به جمع برای رفع مشکل وجود دارد و با مراجعه به تعاریف دانشمندان، تا معنای اصطلاحی خوب روشن می‌شود

در این رابطه علامه طباطبائی می‌گویند:

”شورا به معنای استخراج رأی صحیح است به این که آدمی در مواقعی که خودش در باره

کاری رأی صحیح ندارد به دیگری مراجعه کند و از او رأی صحیح بخواهد”⁵⁰

بعضی به معنای مساعدت عقل‌ها و تجارب با یکدیگر می‌گیرند. از جمله مکارم شیرازی:

”در شورا یعنی عقل‌ها و تجارب و دیدگاه‌های مختلف به کمک هم بشتابند و مسائل کاملاً

پخته و کم‌عیب و نقص و از لغزش دور شود.”⁵¹

و برخی دیگر شورا را به معنای مشارکت سیاسی می‌دانند و در این مورد دکتر

فیرحی گوید:

”شورا: شیوه‌ای شرعی در مشارکت جماعات انسانی در رأی تصمیم و رفتار جمعی است

و روندی است که از خلال آن افکار، ارزش‌ها و آراء افراد ملت در پیکر جامعه جریان

پیدا می‌کنند”⁵²

و بعضی می‌گویند:

”شورای یعنی گرد هم جمع شدن صاحب نظران و طرح موضوعات و تبادل نظر کردن در

باره آنها تا هر چه بیشتر، حق روشن شود و بعد از بحث و بررسی‌ها در نهایت شخص

معین و یا جمع مشورت‌کننده باید تصمیم گیرد.”⁵³

49 - راغب اصفهانی، پیشین، ص 270.

50 - سید محمدحسین طباطبائی، تفسیر المیزان، ترجمه سید محمدباقر موسوی همدانی، قم: دفتر نشر تبلیغات اسلامی، ج 18، ص 92.

51 - ناصر مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج 2، تهران: دارالکتاب الاسلامیه، 1366، ص 462.

52 - داود فیرحی، چشم‌انداز زندگی شورایی، فصل‌نامه علوم سیاسی، سال اول، ش 2، پاییز 1377، ص 3.

53 - محمدتقی مصباح، حکومت اسلامی و ولایت فقیه، تهران: مرکز چاپ و نشر سازمان تبلیغات اسلامی، 1373، ص 96.

و عده ای می گویند:

”شورا به معنی تبادل نظر و جمع بندی آراء و نظرات برای رسیدن به فکر بهتر و راه

صحیح تر“⁵⁴

و بالاخره محمد عبده می گوید:

”شورا یعنی حاکم مسلمان باید با اهل حل و عقد مشورت کند و به دادگری فرمان دهد و

برای آن که همه ی کارها بر پایه مشورت عامه مردم صورت بگیرد باید مردم با یکدیگر

همکاری و مشورت کنند و سپس نمایندگان آنها مسائل مهم کشور را فیصله دهند“⁵⁵

بنابر این به طور خاص می توان گفت شورا مجمعی است که اعضای آن از افراد خاص تشکیل شده تا با

همفکری یکدیگر بتوانند مشکلات جامعه را حل کنند.

پس می توان گفت که رعایت اصل شورا در برابر استبداد رأی است که به زمامداران امکان می دهد تا برای

پیشبرد اهداف از اندیشه های صاحب نظران استفاده ببرند و در ضمن، این مسئله اختصاص به زمامداری

ندارد، بلکه همه ی زندگی اجتماعی را در بر می گیرد.

به طور کلی می توان گفت که شورا چها وجه دارد که عبارتند از:

1. شورا، راهی برای شناسائی

امام معصوم پس از او باشد، که بدون شک شورا از پس این مهم برنمی آید.

2. در زمان حضور دوازده امام معصومی که پیامبر(ص) آنان را تعیین نموده، شورا را راهی بدانیم جهت

تعیین اصلح برای حکومت، که بدون شک این مورد هم باطل است. مانند بطلانش برای تشخیص اصلح در

زمان رسول خدا(ص). زیرا حکومت مختص حجت خداست چه پیامبر(ص) باشد یا وصی او و بر امت فرض

است که با او بیعت کند و از غیر او روی برگردانند و شکی نیست که شیعه به اجماع، در همه ی عصرها این دو

تفسیر از شورا را رد نموده است.

54 - عباس علی عمید زنجانی، مبانی اندیشه سیاسی اسلام، نشر مؤسسه

فرهنگی اندیشه، بی تا، ص 260.

55 - حمید عنایت، سیری در اندیشه سیاسی عرب، انتشارات سعید، 1363، ص 154.

3. شورا راهی باشد برای تشخیص اصلح از فقیهان در زمان غیبت کبری، که این مسئله به علت عدم ابتلای متقدمین شیعه مورد بحث قرارنگرفته است. اما گروهی از متاخرین از جمله سید محمدباقر حکیم، سید کاظم حائری و آیت الله منتظری و آیت الله الاصفی، آن را به بحث گذاشته و مورد قبول قرار داده‌اند.
4. شورا، به عنوان دخالت دادن مردم در امور اجرایی عام، مانند جنگ و غیره باشد که این وجه مورد تایید قرآن قرار گرفته و به صراحت آورده شده است: "با آنان مشورت کن و اگر قصد انجام کاری را داشتی بر خدا توکل کن که خداوند متوکلین را دوست دارد." 56

فوائد و آثار مشورت بر جامعه

مشورت متضمن فواید و آثار بسیاری است که به صورت فهرستوار به بعضی از آنها اشاره می‌شود. از جمله:

شخصیت دادن به دیگران

رشد فکری مردم

کاهش ضریب خطا و اشتباه

گزینش رهبر و مدیران قوی از افراد مستعد ناشناخته

شورا و انتخابات

اهل سنت شورا را به عنوان یکی از شیوه‌های انتخاب حاکم اسلامی مورد توجه قرار می‌دهند، اما شیعیان چون به نصب حضرت علی (ع) توسط پیامبر (ص) اعتقاد دارند به همین خاطر آن را "در حد یکی از شیوه‌های معتدل و کارآمد مدیریت سیاسی و امر مطلوب تنزل می‌دهند." 57

"رابطه شورا با انتخابات در کلام برخی از پژوهش‌گران با حق انتخاب امت در کیفیت اداره‌ی زندگی و مدیریت سیاسی اجتماع گره می‌خورد، زیرا در این تلقی جنبه‌ی پیروی فقه و حقوق اسلامی در موضوعات احکام ثانویه است که تحقیق و تشخیص آن‌ها به عهده‌ی خود مردم می‌باشد" مردمی که از آگاهی و عدالت یا وثوق برخوردارند و از این جاست که می‌گوییم حکومت مردم بر مردم به این معنا در اسلام جریان دارد. زیرا انتخاب شئون حیات و کیفیت آنها در باره‌ی همه موضوعات زندگی مادام که با نهی صریح

56- آل عمران، آیه 59، "وشاورهم فی الامر فاذا عزمتم توکل علی الله ان الله یحب المتوکلین"

57 - عبدالقیوم سجادی، پیشین، ص 156.

برخورد نکنند در اختیار خود مردم است و چون اسلام این اختیار در انتخاب را پذیرفته، شورا و حمایت بر مبنای "ید الله مع الجماعة" را اصل قرار داده است. بنابر این حکومت مردم بر مردم را در یک معنای عالی پذیرفته است.⁵⁸

5- مراجع قم*

در این تحقیق، با توجه به عنوان آن، علاوه بر نظرات امام خمینی، دیدگاه‌های اندیشمندانی را مورد بررسی قرار خواهیم داد که چهار شرط زیر را داشته باشند.

1- اجتهاد

اجتهاد از ریشه "جهد" گرفته شده است و در آن سه مفهوم تلاش، توان و دشواری دیده می‌شود. صیغه‌های هم‌خانواده مانند: "اجتهاد"، "جهاد" و "جهد" نیز بر نوعی تلاش سرسختانه و دشواری علمی و عملی دلالت دارند.⁵⁹ و در اصطلاح "به معنای به کارگیری نهایت کوشش جهت استنباط احکام شرعی است."⁶⁰ آخوند در خاتمه کفایه بحث اجتهاد را مطرح کرده و می‌گوید:

"الاجتهاد لغه: تحمل المشقة، واصطلاحاً كما عن الحاجبي والعلامة: استفراغ الوسع في

تحصيل الظن بالحكمة الشرعي"⁶¹

یعنی "اجتهاد در لغت به معنای تحمل مشقت و در اصطلاح فقهاء و اصولیون مشهورترین تعریف که از قدیم الایام برای اجتهاد آورده‌اند و در کلام حاجبی آمده و علامه نیز از آنها پیروی نموده این است که اجتهاد عبارت است از این که انسان تمام وسع خویش را در طبق اخلاص نموده و در جهت به دست آوردن ظن و گمان به حکم شرعی بذل نماید"⁴

2- صاحب رساله باشند و رساله عملیه داشته باشند.

3- ساکن قم باشند.

58 - عبدالقیوم سجادی، پیشین، ص 157.

* بهتر است این نکته را متذکر شوم، مراجعی که گروه علوم سیاسی دانشگاه پیشنهاد داده بودند تا نظریات آنها در این تحقیق مورد بررسی قرار بگیرد، ولی از مراجع پیشنهادی، آیات عظام اردبیلی، صانعی و جناتی که حضوراً نیز خدمت آنان رسیدیم، چیزی در این مورد نداشتند و خودشان هم گفتند در این مورد، ما آثار و کتابی نداریم. به همین خاطر از آقایان فوق‌الذکر صرف نظر کردیم.

59 - حسین عزیزی، مبانی و تاریخ تحول اجتهاد، قم: بوستان کتاب، چاپ اول، 1384، ص 23 به نقل از: جلال الدین محمد بن مکرّم، لسان العرب، تحقیق علی شیری، چاپ اول، بیروت: دار احیاء التراث العربی، 1408 ق.

60 - میرموسوی، مبانی و اصول اندیشه سیاسی امام خمینی، قم: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ص 34.

61 - الاخوند محمدکاظم خراسانی، کفایه الاصول، قم: مؤسسه آل‌البیت، چاپ دوم، 1417 ق، ص 463.

4- علی محمدی خراسانی، شرح کفایه الاصول، قم: الامام حسین بن علی، چاپ اول، 1379، ص 355.

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه باقر العلوم علیه السلام می باشد

4- به بحث انتخابات پرداخته باشند.

با توجه به چهار شرط فوق، مراجع مورد نظر که چهار شرط فوق را دارند و در این تحقیق به نظریه آنها

پرداخته می شود به ترتیب حروف الفبا عبارتند از:

1- آیت الله سید کاظم حسینی حائری

2- آیت الله محمدهادی معرفت

3- آیت الله ناصر مکارم شیرازی

4- آیت الله حسین علی منتظری

در ضمن در ابتدای هر فصل به زندگی نامه مختصر آنها اشاره می شود.

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه باقر العلوم علیه السلام می باشد